ներով և Հայաստանի խորն եղող մի քաղաքի մէջ, ուր այնքան դժուար է ուսուցչական ընտիր մարմին մը համախմբել և կրթական բարձրագոյն միջոցներ հայթայթել։ Տեղական տեղեկագիրներէն կիմանամք թէ վարժապետանոցի բարձրագոյն կարգի աշակերտներն 16 տարեկան պատանիներ են ընդհանրապէս, ուրեմն, մի տարի է, նոքա պիտի աւարտեն դպրոցական շրջանն և պիտի լինին 17 տարեկան ուսուցիչներ։ Չը գիտեմք թէ ինչ կարելի է սպասել այսքան մանուկ վարժապետներէ, ենթադրելով իսկ թէ հանճար ունենան, մանաւանդ այսուհետև որ հայրենակ գաւառաց մէջ դաստիարակի պաշտօն վարող անձ մը պարտաւոր է շրջահայեաց խոհականութիւն ունենալ, տեղի չը տալու համար այն անհիմն և անիրաւ կասկածներուն՝ որք այսօր դժբաղդաբար կը ծանրանան Վանայ վարժապետանոցին վրայ և որք գուցէ ամբողջ ընկերութեան կը սպառնան։

Տնօրէն ժողովն կը կարծէ թէ Միացեալ ընկերութիւնք, որք նպաստ կանխեալն մի աղքատ ժողովուրդէ, և որք, իրենց պահեստի գումարը կիսելու մօտեցած, 5 ամսուան ծախուց բաւելու չափ սակ հազիւ ունին այսօր, այնքան ճիգերով հաւաքուած լումայն շռայլօրէն վատնած կը լինին եթէ շարունակեն Վանայ դպրոցի 59 ուսանողներուն համար վճարել տարեկան 700 Օսմանեան ոսկի, մինչև Ալիւրի 128 ուսանողներն կը կրթուին տարեկան 30 ոսկիով, որ գրեթէ կը նշանակէ դաստիարակել Ալիւրցի աշակերտն տարեկան 1 մէճիտով և Վանցի աշակերտն 60 մէճիտով, կամ 1 դպրոցի և 59 ուսանողի մի քիչ բարձր կրթութեանն յատկացունել մի գումար որով կարելի է հոգալ 23 նախակրթարաններ և 3,500 ուսանողներ։

Ու ինչ գայթակղութիւն ազգին առջև, երբ իմացուի թէ վարժապետանոցի 67 ուսանողներէն 40-ը հարուստ և լոկ 27-ը աղքատ ծնողաց զաւակ են, ըստ նախորդ Տնօրէն ժողովոյ մի պաշտօնագրին. մանաւանդ որ Վարժապետանոցի բարձրագոյն դասատուներէն մին կը գրէ մեզ. „Հաւատացէք թէ աշակերտաց ամբողջութիւնը հարուստի տղաքներ են, անպայման Վարժապետանոց առնուած են. այս աշակերտաց ոչ մին գրեթէ դասատու ըլլալու մտադիր է. աղքատներէն երեք կամ չորս հոգի կը գտնուին“ Ու ինչ ամօթ մեզ համար, երբ յիշեմք թէ այս մեծատանց կը բաշխուի այն գումար՝ զոր ամեն ձըմեռ կը հայթայթէ մեզ պարահանդէսն…։

Տնօրէն ժողովոյ խիղճը չը ներեր շարունակել այս ընթացք և դպրոց բանալ անդ ուր կայ արդէն, ձեռնպահ մնալով անդպրոց վայրերուն մէջ, ուր կրթութեան անունն իսկ չէ լսուած, որ, պարզ խօսելով, կը նշանակէ սև հաց ունեցողին ճերմակ տալու ջանալ, փոխանակ սովալլին սև հաց հայթայթելու։ Վան հարուստ է և պէտք չունի մեր նպաստներուն, զորս արդար է յատկացունել այն աղքատ գաւառներու որք ամեն օր խնամ և օժանդակութիւն կը խնդրեն մեր ընկերութենէն, և որոց ստիպուած եմք ժխտական պատասխաններ տալ ցաւօք սրտի։ Վան լուսաւորուած է բաւական իւր տեղական դպրոցներով, որոց հասուցած աշակերտներէն ոմանք դասատու են մեր Վարժապետանոցին մէջ, և Արարատեան ընկերութենէն ի վեր թափուած ճիգերուն շընորհիւ, ունի այսօր մի վիճակ որ կարող կընէ զայն ինքնօգնութեամբ յառաջանալ այսուհետև, մինչ կան մեր հայրենի հողին վրայ բազմաթիւ գաւառներ, որք բոլորովին անլոյս մնացած են և պէտք ունին արտաքին օգնութեան։ Վան, որ ունի Խըրիմեաններ և Սրուանձտեանցներ, պէտք չունի մեր առաջնորդութեան, ում սակայն կը կարօտին մեր այնքան լքեալ արենակիցներ։ Ու, եթէ հարկ է անաչառութեամբ ամբողջացունել այս բաղդատութիւն, Վան մասամբ ապերախտ գտնուեցաւ անձնուէր Փորթուգալեանի և մինչև իսկ ընկերութեան դէմ, նման Ալաշկերտի և Մարաշի որք չը պիտի մնան անպատիժ եթէ չը գան ուղղութեան, մինչ շատ քաղաքներ և գիւղեր ընտիր տրամադրութեամբ և թախանձագին կը դիմեն Միացեալ ընկերութեանց հովանաւորութեանն։

Եթէ ընկերութեան դպրոցներէն մին պակսեցունելը կը տխրեցունէ ըզմեզ, միւս կողմէն կը մխիթարուիմք մտածելով թէ Վանայ վարժարանի փակման առաջարկին հետ բերինք ձեզ այսօր չորս նոր վարժարաններու բացման աւետիսն, վարժարաններ որք, ծախուց աննշան յաւելում մը պատճառելով մեզ, նախակրթութիւն պիտի ծաւալեն Բաղէշի իգական սեռին մէջ, շնորհիւ Ոսկեղոյց Յանձնաժողովոյ բազմարգիւն անձնուիրութեանն, և Գօփանոցի, Ջէվիզլիքի և Խօշմաթի արական սեռին մէջ, շնորհիւ տեղացւոց ուսումնասիրութեանն։ Ուրեմն Միացեալ ընկերութիւնք, մեր առաջարկն ընդունելով, 28 կրթարանի փոխարէն պիտի ունենան այսուհետև 31 կրթարաններ։

Ասկէ զատ, միջոցներ ձեռք պիտի առնումք որպէս զի մեր Վարժապետանոցի ուսանողներն չը վնասուին։ Ցերեկօթիկներն կրնան արդէն շարունակել իւրեանց ուսումներ Վանայ ազգային վարժարանաց մէջ, որք այնքան նշանաւոր անձինք ընծայած են ազգին, իսկ 5 գիշերօթիկ ներէն, որոց համար ծախքեր եղած են ցարդ, կրնամք երեքը, որք կրօնէր են, փոխադրել Կոփայ մէջ մեր ունեցած գիշերօթիկ վարժարանն, և երկու զորգացեալներն փոխադրել Էջմիածնայ Գէորգեանն, վեհափառ Կաթողիկոսի նախապէս տուած արտօնութեանն համեմատ։

Ամփոփելով մեր խօսքեր, կը կրկնեմք ձեզ թէ Վան քաղաքը պէտք չունի Միացեալ ընկերութեանց, որոց սակայն կը կարօտին մեր հազարաւոր եղբայրներ և քոյրեր, այնպիսիք որք գրեթէ օտարացած են ազգութենէ, կրօնէ և լեզուէ, և որք մեր օրով և մեր աչքին առջև կը կորչին հետզհետէ։ Ո՞վ պիտի խնամէ զանոնք, ո՞վ պիտի լուսաւորէ զանոնք, ո՞վ պիտի հայացնէ զանոնք և ո՞վ պիտի հասկացնէ նոցա թէ պաշտպանեալ են։—Ազգային արդի կացութեան մէջ, մեզ անկ է այս պաշտօն։ Մեզ անկ է երթալ թշուառներուն, լոյս տալ ազէտներուն և յոյս լքեալներուն։ Եթէ շարունակեմք հարուստին բաշխել ինչ որ կը զլանեմք աղքատին, ծանր պատասխանատուութիւն պիտի հրաւիրեմք մեր վրայ։

Տնօրէն ժողովն, խորշելով այդպիսի պատասխանատուութենէ մը, ձեր դատաստանին կենթարկէ այն յայտագիր զոր պարզեց ձեր առջև։ Վճիռ արձակելէ յառաջ, յիշեցէք, Տեարք երեսփոխանք, թէ Ազգին առջև եմք և թէ Ազգն է գերագոյն դատաւոր մեր և ձեր վրայ։

(Մասիս)

ՆԱՄԱԿ ԹԻՐՔԻԱՅԻՑ

—

Կ. Պօլիս, 30 օգոստոսի

Ինչպէս գրել էի «Մշակին» թէ հայոց հարցը 15 օրից յետ կը մտնէ պաշտօնական բանակցութիւնների շրջանը, ճշգութեամբ այդպէս և զաւ. ամսիս 28-ին ժամի երկուսին կէսօրվանից յետ, որ ըստ տաճկաց ժամ 9½ կանէ, հինգ մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչները առաջի նիստը ունեցան ռուսաց դեսպանատանը հայոց խնդրի մասին։ Արդէն գիտէի Ներսէս պատրիարքից, որ մեր խնդրի ինիցիատիւը պիտի առնէ ռուսաց դեսպանատունը, որը ամենայն իրաւամբ աւելի շահ ունէ Ռուսիայի միլլիոն ու կէս հպատակների երեք միլլիոն արիւնակիցների վիճակը սրտի առնելու մէջ, քան թէ Անգլիան կամ ուրիշը։ Այսպիսով հինգ մեծ տէրութիւնների վաղօրներ, բոլորն էլ լի ամենայն համակրանքով դէպի մի Թշուառ և որբ ազգի դատը առաջի որոշումը կայացրին ռուսաց դեսպանատանը, որին պիտի այնչափ ուրախ լինի ի հարկէ իւրաքանչիւր առաստանցի հայ, որը Ռուսաստանի պատուի համար թափած իր արեան կաթիլները այս օր վարձատրվելիս է տեսնում իր մարդասէր տէրութեան ազդու միջամտութեամբ ի նպաստ Հայաստանի փրկութեան։

Առաջի նիստի մէջ կայացրած որոշումը որչափ էլ հետաքրքիր լինի ձեզ համար իմանալ իր մանրամասնութեանց մէջ, դարձեալ ձեզ շատ լաւ յայտնի պիտի լինի որ այդպիսի բաներ շատ հեշտութեամբ մատչելի չեն հասարակային գիտութեան։ Այսուամենայնիւ իմ իմացածիս չափ այդ որոշումը կայացած է նորա մէջ, որ անմիջապէս խմբագրվի ծանուցագիր Թիւրքիայի տէրութեան, որի մէջ առանց որ և է աւելորդաբանութեան կարճ ու կտրուկ կերպով պատասխան պահանջվի այն ամբողջ շարք հարցերի, որոնք կառաջարկվեն ծանուցագրի մէջ ամենայն խստութեամբ և էներգիայով։ Տարակոյս չը կայ, որ այդ հարցերը այնպիսի կերպով են ձևակերպված, որ էլ երկդիմի և օդային պատասխանին բնաւ չը պիտի կարողանան հանդուրժել։ Ուրեմն երկու-երեք օր գուցէ չի անցնի, որ հեռագիրը ձեզ հաղորդէ այդ յիշատակագրով սկիզբ առած հայոց հարցի պաշտօնական յուզումը։

Մի կողմից, այո, պարագաները քիչ ուշացած են հայոց հարցի այս տարուայ մէջ վերջանալու համար, որովհետև ամառը արդէն անցած է և մօտ Հայաստանի զառնաշունչ ձմեռը, որ կարող է բաւականին արգելառիթ լինել բարենորոգմանց գործերի համար, բայց միւս կողմից ամենքան կախված է դեսպանների տրամադրութիւնից, որը, փառք Աստուծոյ, շատ զօրեղ կերպով նպաստաւոր է հայոց դատը փաշբրտանքներին չը ցցելու համար։ Նախ լորդ Դիւֆերինը պիտի աշխատէ երեսպարզ դուրս գալ Անգլիայի ժողովրդի առաջ, որը այնչափ զզվեց և չնորհակալ եղաւ Գօշէնից, որի ներկայութեամբ Կ. Պօլսի մէջ երկու մեծ հարցեր լուծվեցան։ Ի հարկէ լորդ Դիւֆերինը չի ուզի, որ Անգլիայում ասեն թէ նա մի հատ հարց էլ չը կարողացաւ վերջացնել։ Միւս կողմից ֆրանսիական դեսպան պ. Տիսսօն շատ հաշիւներ ունի տաճկաց հետ, որոնք այնչափ խոնարհացրին նորա ազգային և անձնական արժանապատուութիւնը, չարժանացնելով նոան սուլթանի ընդունելութեան, երբ նա ուզում էր մնալ բարով ասել, երբ մի երկու ամիս առաջ հրաժեշտով Ֆրանսիա էր գնում։

Ասում են այդ վարմունքից յետ նա որոշեց էլ դեսպան չը մնալ Կ. Պօլսի մէջ, բայց ինչպէս դիւրազգաց և պատուաճանաչ ֆրանսիացի դիտամբ վերադարձաւ ժամանակաւորապէս իր տեղը, որ զանեայ իր վրէժը առած թիւրքերից. ահա այժմ ներկայացաւ նորան իր ցանկացած առիթը վրէժը լուծելու համար և եթէ կարողացաւ նա լուծել այդ վրէժը հայոց հարցը լուծելով, թող այդ վրէժը Աստուածային լինի, այլ ոչ սովորական մարդկային…

Այս ամենը գիտեմք թէ շատ լաւ, բայց այսպիսի մի մեծ բաղձում ինչ է չինում նոյն ինքը մեր ազգը, երբ նորա արժանաւոր պատրիարքը երկու ձեռքով կպած մեծ պետութիւնների նախին. «փրկեցէք Հայաստանս» է կրկնում այնչափ յանդուգն յամառութեամբ. ինչ է չինում, ասում եմ, այսպիսի ժամանակ նոյն ինքն ազգը։ Գիտեմք թէ Կ. Պօլսի մէջ չունենալով ոչ մամուլ ոչ ուրիշ տեսակ առաջնորդներ, նա օրօրում է իրան զանազան խմաստալիների ճառերով և անմիտ բանաստեղծութիւններով, բայց ինչ է չինում հայ ժողովուրդը Կովկասի մէջ, ունենալով փառք Աստուծոյ և շատ աւելի խելք, շատ աւելի զարգացում և արժանաւոր հրապարակախօսներ։ Ինչպէս է շարժվում Կովկասի հայ ժողովուրդը. գոնէ մեր տեսնելով, բերանը բացած նա միայն յօրանջում է. կարծես քունն է գալիս, երբ նորա հետ խօսում են իրանց օրգանի Վիեննայի մէջ օգնութիւն հասցնելու վրայ։ Միթէ այնչափ անսիրտ կարելի է կարծել Կովկասի հայերին (խօսքը ի հարկէ հարուստների վրա չէ, որոնք ոչ խիղճ ունեն և ոչ սիրտ), որ նոքա անտարբեր կերպով կը նստեն կը նայեն այն ժամանակ, երբ աշխարհս սեղմվելուց յետ հայերին ջատագով մի հատ օտար գրող գտնվեցաւ, միթէ կարելի է թոյլ տալ մտածել, թէ այդ գրողը պաշտպանութիւն չը պիտի գտնէ չորս-հինգ միլլիօն հայ ազգի կողմից. լաւ. ազգ կը լինենք այն ժամանակ ոչ միայն այդ օտարի, այլ ես բոլոր օտարների առաջ, երբ «Journal d’Orient» կը հրատարակէ մի օր թէ «ոչինչ իրբախոյս չը գտնելով հայոց կողմից, ես դադարում եմ նոցա հետ որ և է առընչութիւն ունենալուց» Լաւ ազգ կը լինենք այն ժամանակ….

Ոչ, այսչափ խայտառակութեան բնաւ չեն թոյլ տալ հաւնեն մեզ այն ազնիւ մարդիկ, որոնք «Մշակի» խմբագրատունը հեղեղեցին իրանց նուէրներով յօգուտ իրանց տաճկահայ սովեալ եղբայրներին. երբ այդ ազնիւ մարդիկ դեռ կենդանի են, վհատվելու ոչինչ չունենք դեռ։ Երէկվայ «Journal d’Orient»-ում կարդացի մի բացային հրաւէր դէպի ամբողջ մարդասէր Եւրոպան ձեռք կառկառելու և փրկելու խեղճ դարերը նահատակներին մարդակերծան և աշխարհաւեր բարբարոսների ձեռքից։ Քանի գընում է մեր այդ կորովի օրգանը աւելի է ոգևորվում և աւելի վստահութիւն ստանում ամբողջ Եւրոպայի առաջ խօսել յանուն հայերի. միթէ այսպիսի ժամանակ ամիսը մի քանի տասնեակ բաժանորդներով պիտի միայն բաւականանանք. միթէ չորացան այն ձեռքերը, որոնք հազարներով ընծայ կը տան օտար անձնավաճառականաց, բայց անշարժ կը մնան, երբ խօսքը կը գայ ամբողջ հայոց ազգի դատին փաստաբան կանգնած մի գրողին…

Հէնց այսօր տեղեկանալով ամենայն բաւականութեամբ կը շտապեմ հաղորդել ձեզ թէ «Journal d’Orient»-ի անարգել Ռուսաստան մտնելու համար արդէն կարգադրութիւն է արել մեր տէրութեան Վիեննայի ներկայացուցիչը, որի սիրալիր ուշադրութեան համար ի հարկէ շատ երախտապարտ պիտի լինեն հայերը։ «Journal d’Orient»-ի այս օրվայ համարի մէջ ես շընորհակալութիւն է յայտնած Վիեննայի ռուսաց դեսպանին նորա ցոյց տուած սիրալից միջամտութեան համար։ Ուրեմն հիմայ Կովկասի հայերը առանց որ և է դժուարութեան կարող են ստանալ «Journal d’Orient», որը ճանաչված է ինչպէս ռուսաց և հայոց հաւասար բարեկամ։

Չը մոռանամ ասել ձեզ մի հետաքրքիր նորութիւն. մեր բարեկամ դօկտոր Փեշթիմալճեան այսօր առաջարկեց Միացեալ ընկերութեան ընդհանուր ժողովի մէջ ուղարկել երկու ներկայացուցիչ այս տարվայ Թիֆլիսում լինելի վարժապետական ժողովին։ Միացեալ ընկերութիւնը ընդունեց այդ առաջարկութիւնը. հեռագրելով այսօր Թիֆլիսի թեմական տեսչին թէ երբ կը լինի ժողովը։ Ուրեմն աւելի կունենաք շուտով տեսնել այստեղի մանկավարժներից երկուսին և ճանաչել նրանց։

Գրիգոր Նիկողոսեան

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 10 սեպտեմբերի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 96 ռ. 62 կ., երկրորդ 94 ռ., երրորդ 94 ռ. 75 կ., չորրորդ 93 ռ. 75 ներքին առաջին 5% փոխառութեան տոմսակը արժէ 226 ռ. 50 կ., երկրորդ 220 ռ. 50 կ., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 91 ռ. 25 կ., երկրորդ 91 ռ. 26 կ., երրորդ 91 ռ. 25 կ., ոսկի 7 ռ. 66 կ.։ Ռուսաց 1 ռ. Լօնդօնի վրա արժէ 25,81 պէնս, ռուսաց 100 ռ. Համբուրգի վրա արժէ 220 մարկ, 50 պֆ., Փարիզի վրա արժէ 272 ֆրանկ 25 սանտիմ։ Բօրսայի տրամադրութիւնը թոյլ է։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ